

Horn János szerk.: Életutak. Földtudósok az Akadémián. – Bányász Kultúráért Alapítvány – Központi Bányászati Múzeum Alapítvány, Budapest, 2007. 312 old.

A kötet szerkesztője a hazai földtudományok történetének, és a tudományághoz kötődő jeles személyiségek működésének ismert krónikása, aki 2002 óta folyamatosan jelenteti meg a szakma nagyjairól és kiemelkedő tevékenységükről monografikus jellegű népszerű könyveit.

Horn János ezúttal 12 akadémikust „faggatott” arról, hogyan is vált életpályájukat meghatározó tényezővé egy-egy földtudományi szakterület. A tudósok örömmel tettek eleget a felkérésnek és szívesen meséltek mindazokról a szellemi élményekről, amelyek a geotudományokkal (geológia, geofizika, geokémia, geográfia stb.) való megismerkedésüktől kezdve a földtudományi kutatások iránti elkötelezettség kialakulásán át a nemzetközi szintű kutatási eredmények megszületéséig vezettek.

A kötet ZsÁMBOKI László bevezetőjével indul, aki a földtudományok 18–19. sz.-i magyarországi megalapozóinak munkásságáról nyújt rövid, lényegre törő áttekintést – mintegy „kedvcsinálónak” –, majd szerkesztői előszó ismerteti a 2002-ben elindított, hasonló tartalmú kiadványsorozatba illeszkedő könyv születésének körülményeit. Ezt követően ABC-sorrendben követik egymást a földtudományok hazai akadémikusainak visszaemlékezései életpályájukról, eredményeikről, és mindazokról a nehézségekről, megpróbáltatásokról, amelyek egy-egy tudományos probléma megoldása érdekében igazi szakmai kihívást jelentettek.

A tudományos eredményekben rendkívül gazdag akadémikusi életutak részletes ismertetése egy rövid recenzióba természetesen nem férhet bele, ezért az alábbiakban – a kötetben szereplők önéletrátsait alapul véve – csupán az egyes tudospályák néhány kiemelkedő momentumának felvillantására vállalkozunk.

Az első visszaemlékező, ÁDÁM Antal geofizikus részletesen leírja, hogyan jutott el a József Nádor Műszaki Egyetem Sopronban működő Bányamérnöki Karán 1952-ben diplomázó fiatal mérnök az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézetének tudományos igazgatóhelyettesi székébe. A nagy ívű életpályát tanulmányozva megtudhatjuk, hogyan lett ÁDÁM professzor az első hazai tellurikus mélyszerkezet-kutató mérések irányítója, a Nagycenk melletti geofizikai obszervatórium létesítésének szorgalmazója. Ugyancsak képet kaphatunk arról, hogy miként indultak meg vezetésével a világon elsőként a magnetotellurikus (MT) mérések, amelyek kiemelkedő tudományos eredménye lett az elektromos vezetőképességnek a kis sebességű asztenoszféra mélységben kimutatott növekedése.

Másodikként BÁRDOSY György geológus vall szakmai pályájáról, amelynek döntő hányadát a bauxitkutatás töltötte ki. Az élete során több hazai vállalatnál (Maszobal, Aluterv, Hungalu) és kutatóintézetnél (MÁFI, MTA Geokémiai Laboratóriuma) tevékenykedő professzor egyaránt felelevenítette a fontosabb dunántúli bauxitlelőhelyeken végzett vizsgálatait, szakmai ismereteinek nagymértékű gazdagodását elősegítő külföldi szakmai utazásait, valamint a csapatmunkában, ill. egyéni kutatás során született kiemelkedő vizsgálati eredményeit. Utóbbiak közül több „világelső” is volt (pl. a bauxit és a bazalt határán lejátszódó kontakt metamorf folyamatok bemutatása 1970-ben, a lateritesedés újszerű megközelítése, a bauxit elterjedése és a lemeztektonika közötti összefüggések feltárása stb.). Végül képet kapunk BARDOSY akadémikus szakmai sokoldalúságáról is. Ebbe a fenti szakterületen túl egyaránt helyet kaptak a kőszén-összletek üledékkőzettani vizsgálatait és a radioaktív hulladékok elhelyezésének geológiai megalapozásával kapcsolatos kutatások, a geomatematikai vizsgálódások, valamint a világ kőolaj- és földgázkészleteihez kapcsolódó kutatások.

A legfrissebb földtudományi ismereteknek és kutatási eredményeknek a felsőoktatási tananyagokban való megjelentetését mindig is a tudósok kiemelten fontos feladatának tartotta és tartja ma is HETÉNYI Magdolna akadémikus. A Szegedi Tudományegyetem geokémikus professzora – akinek hitvallása, hogy „első a hallgató” – visszaemlékezése során az Ásványtani Geokémiai és Kőzettani tanszékén folyó földtudományi oktatás rejtjelmeivel is megismerteti az olvasót, miközben lényegre törő áttekintést nyújt a tanszék több évtizedes kutatásainak tartalmáról.

Negyediként Kovács Ferenc geológus írja le a bányászathoz kötődő 50 éve történetét. Soraiból kiderül, hogyan került a miskolci egyetem elvégzése után a fiatal bányamérnök a Zambó János professzor vezette Bányaműveléstani tanszékre, ahol hamarosan ledoktorál. A bányatelepítés, a bányaművelés és a bányabiztonság területén elért tudományos eredményei révén néhány év elteltével már a műszaki tudományok kandidátusa, aki egyre szélesebb körű tudományos és oktatói feladatokat is végez. Eközben folyamatosan bővíti ipari kapcsolatait, az egyetemen vezetői megbízatásokat kap, és nem kerüli el a figyelmét a tudományos utánpótlás nevelése, amelyet 1986-tól rektorként 1987-től pedig akadémikusként minden korábbinál hatékonyabban támogathat. A bányászati stratégiai jelentőségű gazdasági szerepe Kovács akadémikust fontos politikai posztokra emelte. Az ebből fakadó előnyöket – mint írja – folyamatosan egy szaktudományi eredményeken alapuló hatékony hazai energiapolitikai megvalósítása érdekében igyekezett kihasználni.

MAROSI Sándor geográfus, intézetünk alapító tagja a szakterületünkön eltöltött több mint fél évszázadot felölelő tudományos munkásságáról ad nagy ívű áttekintést. Visszaemlékezésében előbb felidézi ifjúkori tanulmányait és kiváló mestereit, majd részletekbe menően ismerteti eredményekben gazdag szakmai tevékenységét. A leírtakból kiderül, hogy MAROSI professzor komplex szemléletű természetföldrajzi, valamint környezet- és tájkutatási eredményeivel már fiatal tudósként hírnevet szerzett magának a szakmában, és a geográfiának jószerivel nincs olyan ágazata, amelyben kiváló munkatársaival együtt (sajnos, a többségük már nem él...) ne alkotott volna maradandót. Geomorfológiai, geökológiai, hidrogeográfiai és talajtani vizsgálatainak, továbbá a területre vetített, hasznosítási alkalmasságot is kifejező ökológiai potenciál meghatározására irányuló kutatásainak tudományos eredményei jelentős tudományos visszhangot kiváltó, többségében általa szerkesztett kiadványokban (pl. Magyarország kistájainak katasztere), kiadványsorozatokban (pl. Magyarország tájféldrajza, Földrajzi Tanulmányok), valamint szakfolyóiratokban láttak napvilágot. Ez a hatalmas tudományos tényanyag az ő „szakmai útravalója”, amelyet napjainkban is örömmel ad tovább a fiatalabb geográfus-nemzedék tagjainak.

MESKÓ Attila a geofizikától a környezetfizikáig ívelő tudományos életútját tárja az olvasó elé. A pályáját a Szeizmológiai Observatóriumban kezdő, és már fiatalon széles külföldi szakmai kapcsolatokat kiépítő geofizikus gravitáció-kutatási eredményeivel az 1960-as években szerzett nemzetközi elismertséget. Az is kiderül, hogyan fordult a kiemelkedő geofizikai kutatási eredményeit az egyetemi oktatásban is hasznosító tudós érdeklődése fokozatosan a környezeti geofizika felé, ahol az irányításával folyó kutatások (pl. a Paksi Atomerőmű földrengésbiztonságára vonatkozó vizsgálatok) fontos gyakorlati célokat is szolgáltak. MESKÓ professzor kiváló tudományszervező és -irányító képességét tanúsítja, hogy 2005-ben megválasztották az MTA főtítkárává, ezáltal elérkezett tudományos pályájának zenitjére.

Hetediként NEMECZ Ernő nemzetközi hírű geokémikus pályáját követhetjük nyomon. Megtudhatjuk, hogyan lett a Pázmány Péter Tudományegyetemen diplomát szerző fiatal szakemberből a hazai nemfémek hasznosítási tudós kutatója, aki már 33 évesen a Veszprémi Vegyipari Egyetem tanszékvezető egyetemi tanára lett, majd az 1970-es évektől az egyetem rektoraként tevékenykedett. NEMECZ professzortól rövid áttekintést kapunk

a vulkanikus ásványokban gazdag Zempléni-hegységben végzett kutatásainak legfontosabb eredményeiről, amelynek több új zeolitfajta felfedezése köszönhető. Külön kiemeli a tudóstársaival közösen feltárt zempléni-hegységi zeolit-, illit- és perlitvagyon gazdasági jelentőségét. Végül állást foglal a magyarországi energiapolitika néhány kulcskérdésében, amelynek során felhívja a figyelmet a kellően nem átgondolt fejlesztési stratégia jelenleg is tapasztalható negatív következményeire.

PANTÓ György geológus akadémikus visszaemlékezéseit a szakmai életútját meghatározó módon befolyásoló családi háttér bemutatásával kezdi (felmenői között több bányamérnök is volt). Soraiból fokozatosan kirajzolódik, hogyan lett az ELTE fiatal diplomásából hamarosan vállalati kutatógeológus, majd a földtudományok iránt elkötelezett kutató, aki az MTA Geokémiai Kutatólaboratóriumának élén évtizedeken át irányította a magyarországi fiatal vulkanizmus eredetének feltárására, valamint a gránitkőzetek, a karsztbauxitok és ritkaföldfémek geokémiai sajátosságainak megismerésére irányuló, nemzetközi hírű eredményeket hozó kutatásokat.

Az olajiparban eltöltött közel fél évszázad szakmai sikereit és tudományos kihívásait tárja az olvasó elé PÁRAY József olajmérnök. A Miskolci Nehézipari Egyetemen diplomát szerző szakember leírja, hogyan lett vállalati kutató- és tervezőmérnökből a szénhidrogén-kutak hőmérsékleti viszonyainak nemzetközileg elismert kutatója, valamint a föld alatti gáztárolás bányászati technológiájának megújítója. Mindezt oly módon érte el, hogy közben egy percre sem szakadt el az olaj- és gázipar mindennapi gyakorlati problémáinak megoldás-keresésétől, emellett szakmai tapasztalatait egyetemi tanárként a felsőfokú oktatásban is kamatoztatta.

Igen változatos szakmai életpályát ismerhetünk meg SALAMON Miklós bányamérnök, az MTA külső tagja visszaemlékezéseiből. Az 1956-ban friss diplomásként Nagy-Britanniába távozó szakember előbb a Durhami Egyetemen kapott kutatómérnöki kinevezést, majd néhány évi egyetemi oktatói-kutatói tevékenység után megpályázta és elnyerte azt az igazgatói állást, amelyet a szénbányászati kutatások megszervezése céljából hirdettek meg a Dél-afrikai Köztársaság kormányzati szervei. SALAMON professzortól kitűnő áttekintést kaphatunk a dél-afrikai bányászat geológiai alapjairól, az ágazat 1963 és 1986 közötti időszakáról, különös tekintettel az ott folyó szénbányászati kutatások főbb eredményeire. A széleskörű tudományos tapasztalatainak átadására mind jobban vágyó tudós számára remek alkalom nyílt 1986-ban, amikor elfogadta a Coloradói Bányászati Főiskola (USA) számára felajánlott tanszékvezetői állását, ahol másfél évtizeden át vett részt a bányászati szakemberképzésben. Végül a kőzetmechanika nemzetközileg elismert szaktekintélyként tevékenykedő tudóstól azt is megtudhatjuk, miért választotta 2000-ben a hazatelepülést.

VERŐ József, a kötetben szereplő másik geofizikus akadémikus visszaemlékezéseiből kirajzolódik az a gazdag szakmai életút, amelyet a Miskolci Nehézipari Egyetem soproini karán diplomázó szakember megtett az MTA Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet kutatóprofesszori címének megszerzéséig. Ebből megtudhatjuk, hogyan lett VERŐ professzorból az általa „űrídőjárásnak” nevezett jelenség, azaz a napszél és a bolygóközi mágneses térben tapasztalható geomágneses pulzációk nemzetközi hírű kutatója, valamint a mikropulzációs mérések irányítója. Emellett betekintést nyerhetünk a Nagycenk mellett működő geofizikai obszervatóriumban folyó, általa vezetett geofizikai kutatások számos érdekes elemébe.

A szakmai interjúkat a Vörös Attila geológus-paleontológus visszaemlékezései zárják. Ebből kiderül, milyen tudományos iskolákat kell végigjárnia egy földtörténet kutatónak, amíg elérhet szakmája csúcsaira. E fejezetrészen Vörös professzor számos olyan tudós portréját is felvázolja, akik kulcsszerepet játszottak sikeres tudományos pályája megalapozásában. Mindeközben az olvasó a paleontológia mellett bepillanthat olyan tudományterületek rejtelmeibe is, mint a paleobiológia, az üledékföldtan vagy az őslálat-

földrajz, s egyben megismerkedhet szerző e téren elért legfontosabb és legérdekesebb tudományos eredményeivel is.

A könyv zárófejezetében NAGY Béla, az MTA X. Osztályának tudományos titkára nyújt összefoglaló áttekintést az Osztály történetéről és munkájáról a szervezeti egység megalakulásától (1965) egészen napjainkig, számos érdekes epizódot villantva fel az elmúlt több mint négy évtizedből.

A földtudományok hazai nagyjainak szakmai életútját önéletrészek formájában csokorba gyűjtő könyvet mindazok figyelmébe ajánlom, akiket érdekelnek akadémikusaink szakmai portréi és a hozzájuk kapcsolódó tudományos eredmények, továbbá az a történelmi korszak, amelyben tudóssá váltak.

TINER TIBOR

Woodward, R.: Military Geographies. (*Katonai földrajz*). – Blackwell Publishing, Oxford, Malden, Carlton, 2004, 196 p.

Hogyan befolyásolja környezetét a katonai tevékenység? Rachel WOODWARD erre a kérdésre keresi a választ fenti című könyvében. Elsősorban nem a fegyveres küzdelem földrajzi meghatározottságával foglalkozik, hanem a militarizmus átható társadalmi és gazdasági jelenlétének vizsgálatára helyezi a hangsúlyt. Marek THEE nyomán ezt a fogalmat a katonai vonatkozású működés civil területekre való kiterjedéseként értelmezi és a békeidőszakban felfedezhető közvetett kihatásainak áttekintésére, ill. földrajzi összefüggésben történő elhelyezésére törekszik.

A szerző kutatásai során egyre inkább a militarizmus reprezentációs gyakorlatának megértése felé fordult az ideológiai koncepciókból táplálkozó magyarázatok felől. E könyvében foglalkozik a militarizmus földrajzi megközelítéseinek kialakításával, megjelenítésével, valamint szempontjainak általános és közvetett érvényesülésével. WOODWARD jelzi: nem kíván a militarizmus földrajzáról teljes elméleti magyarázatot nyújtani, így a példák sem tekintendők feltétlenül általános érvényűnek, hanem figyelmét azokra a stratégiákra fordítja, amelyek révén a militarista földrajzi megközelítés anyagi és reprezentációs gyakorlatként jelentkezik. Ily módon a katonai földrajz témakörébe tartozó tényezők háttérben fellelhető jelenségeket állítja a középpontba. Meglátása szerint a militarizmus térben és időben változó, kulturális közegtől függő nyomást gyakorol más természetű elképzelésekre, ami számos összefüggésben tetten érhető. A militarizmus ezt egy későbbi eredményes katonai működés feltételeinek megteremtésével indokolja.

A *Katonai földrajz – a militarizmus földrajzi megközelítései* c. fejezetben a szerző ismerteti szándékait, jelzi nézőpontját, megadja kutatási eljárását, érinti tapasztalatait, és szól a kötet felépítéséről. Inkább annak bemutatása a cél, hogy a militarizmus milyen módon alakítja a földrajzi – különböző entitások és társadalmi viszonyok térben való szerveződésével (alakzatával) kapcsolatos – interpretációkat, mintsem a tipologizálás vagy valamennyi jellemző összefoglalása. Az anyaggyűjtés során WOODWARD jobbra angol és amerikai forrásokra támaszkodott. Álláspontja szerint a téma állandó módosulása lehetőséget teremt a vélemények folyamatos megvitatására, ill. tekintettel lévén a politikai érdekek, továbbá az erőszakos eszközök érintettségére, morális felelősségként fogja fel a kritikus hozzáállás szükségességét.